

Вознюк О. В., кандидат педагогічних наук, доцент,
Житомирський державний університет імені
Івана Франка (м. Житомир)

Кубіцький С. О., кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України (м. Київ)

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ

Метою статті є аналіз проблеми переходу української школи на 12-річний термін навчання. Наголошується, що вирішення зазначененої проблеми має орієнтуватися на її системний аналіз, а це потребує врахування глибинних тенденцій розвитку сучасної цивілізації та докорінної реформи школи, що має проводитись на довгостроковій основі, оскільки від школи як соціального інституту залежить розвиток всього суспільства у всій цілісності його компонентів.

Ключові слова: 12-річний термін навчання, системний аналіз, тенденції розвитку сучасної цивілізації, історичний розвиток, інформаційний бум, людиномірна, людиноцентрична освіта.

Целью статьи является анализ проблемы перехода украинской школы на 12-летний срок обучения. Отмечается, что решение отмеченной проблемы должно ориентироваться на ее системный анализ, а это требует учет глубинных тенденций развития современной цивилизации и коренной реформы школы, которая должна проводиться на долгосрочной основе, поскольку от школы как социального института зависит развитие всего общества во всей целостности его компонентов.

Ключевые слова: 12-летний срок обучения, системный анализ, тенденции развития современной цивилизации, историческое развитие, информационный бум, человекомерное, человекоцентричное образование.

The purpose of the article is the analysis of the problem of transition of the Ukrainian school to the 12-year term of studying. It is marked that the resolving the mentioned problem must be oriented on its systems analysis, and it requires the account of deep developmental trends of modern civilization and all-sided reform of the school which must be conducted on long-term basis, since on the school as social institute the development of all society in the integrity of its components depends.

Keywords: 12-year studying, systems analysis, developmental trends of modern civilization, historical development, informative boom, man-dimension and man-oriented education.

У наш складний час школа як соціальний інститут зайнята активними пошуками свого "нового обличчя", вона змушена докорінним чином переусвідлювати свої педагогічні пріоритети, переоцінювати дидактичні цінності, розробляти принципово нові методи навчання та виховання, активно експериментувати.

При цьому школа як найважливіший соціальний інститут відіграє ключову роль у розвитку сучасного суспільства, враховуючи, що основний зміст суспільного та індивідуального життя людини сконцентровано у сфері освітньої діяльності школи, яка виконує соціальне замовлення суспільства та постає провідним суспільним інститутом, значення якого, на думку Дж. Дьюї, важко переоцінити, оскільки школа може створити такий проект типу суспільства, який нам хотілося б здійснити; впливаючи на дітей у певному напрямку, ми поступово змінили б і характер дорослого суспільства [6].

Однією з найбільш актуальних сучасних освітніх проблем в Україні – це *процес*

переходу української школи на 12-річний термін навчання [3; 5; 8; 9; 12]. Від того, як буде вирішена ця проблема, багато в чому буде залежати розвиток незалежної української держави, яка у ХХІ столітті зустрілася з серйозними цивілізаційними викликами.

Існують багато аргументів "за" і "проти" 12-річної системи навчання. Ми вважаємо, що у даному разі слід звернутися до зasad системного аналізу – виявити системотвірні чинники актуалізації сучасної шкільної системи, тобто проаналізувати наріжні тенденції розвитку нашої цивілізації, до якої школа входить як важливий розвивальний складник, що забезпечує неперервність та цілісність функціонування цього архіскладного механізму.

Перша тенденція. Глобальне експоненційне прискорення історичного розвитку нашої планети.

Сучасна епоха займає особливе місце в історії людства. Ніколи раніше час розвитку людського суспільства не був таким

Питання педагогіки

"згущеним", таким прискореним, як нині. Безпрецедентний за масштабом, глибиною і темпом процес розвитку сучасного світу сприяє створенню унікальної історичної ситуації, коли, – писав С. Цвейг, – "як на вістря громовідводу накопичується вся атмосферна електрика, найкоротший проміжок часу вміщує в собі велику кількість подій". Відтак, як пише І.М. Д'яконов, у наш час феномен глобального прискорення історичного розвитку стає особливо помітним. 1 млн. років у палеоліті виявляється еквівалентним 40 рокам в наш час, тобто, по суті, життю одного покоління. Від появи *Homo sapiens* до кінця першої первісної фази розвитку людства минуло не більш ніж 30 тис. років. Друга первіснообщинна фаза тривала приблизно 7 тис. років. Третя фаза (рання давність) продовжувалась близько 2 тис. років, а четверта (імперська давність) – 1,5 тис. років. П'ята фаза (середньовіччя) тривала вже близько 1 тис. років. Шоста (абсолютистська постсередньовічна) нараховує приблизно 300 років. Сьома капіталістична фаза продовжувалась не набагато більше ста років. Нарешті тривалість восьмої фази (посткапіталістичної) поки що неможливо точно визначити. Нанесені на графіку ці вісім фаз складаються в експоненціальний розвиток, котрий передбачає перехід до вертикальної лінії, або, точніше, до точки так званої "сингулярності". Вертикальна лінія на графіку рівнозначна переходу в безкінечність. Щодо історії, то це поняття "безкінечності" втрачає сенс, адже подальші фази історичного розвитку, постійно прискорюючись, зміняться за роки, місяці, тижні, дні, години, секунди. Якщо не передбачити катастрофи, зазначає І.М. Д'яконов, тоді, очевидно, треба очікувати втручання якихось нових рушійних сил, що змінять ці графіки [7, с. 352-353].

Друга тенденція. Інтенсифікація інформаційних потоків на нашій планеті як один із головних чинників входження глобалізованого світу в еру інформаційного суспільства.

Цей процес зумовлюється "інформаційним бумом", який став характерною прикметою ХХ та ХХІ століття. Так, номер "Нью-Йорк Тайм" містить інформації стільки ж, скільки в XVII столітті за все життя перероблялось людиною. Нині за 40 хвилин у світі генерується стільки ж інформації, скільки її є в Британській енциклопедії. Якщо в 70-ті роки ХХ століття об'єм наукової інформації подвоюється кожні

5 років, то в 80-ті цей процес триває кожні 2 роки, а в 90-ті подвоєння відбувається кожен рік. Відомо, що у 1980 році в світі видавалося більш ніж 100 тис. наукових журналів, де публікувалися більше 2 млн. статей; в рік видавалося більш ніж 10 тис. наукових книг, спеціальні публікації, такі як бюллетені, звіти про конференції, симпозіуми, реферати видавалися до 2 млн. за рік, при цьому темп цих видань зростає на 10 % за рік.

Суттєво, що інформаційний бум зумовлений, перш за все, багатократною репродукцією та повторенням вже відомої інформації, а не зростанням кількості нових знань [13, с. 248]. Уперше в історії людства ідеї і технології трансформуються у часі швидше, ніж покоління людей.

Зазначений процес відображає кризу класичної наукової парадигми та зумовлює поширення тенденції сучасної науки до експонентного зростання і поновлення знань, постійного розширення та поглиблення сфер наукового дослідження. Це, у свою чергу, позначається на кризовому розвитку школи взагалі та педагогічної науки зокрема. Як підкреслює О.В. Сухомлинська, "сучасна педагогічна наука в Україні, як і школа, перебуває в кризовому стані. Це впливає й на розуміння теоретико-методологічних, концептуальних зasad педагогіки, її структури, змісту, на визначення цілей, завдань і змісту, методів навчання та виховання дітей. Сьогодні педагогічна наука відстає від практики, не встигає за кардинальними змінами, інноваційними процесами, що відбуваються в роботі шкіл, дитячих закладів, у системі вищої освіти... Кризовий стан педагогічної науки викликає у науковців прагнення, з одною боку, знайти й аргументувати нові засади, нову парадигму своєї науки, а з іншого, – науково описати, підвести науковий фундамент під сучасні інноваційні процеси, що відбуваються в освітньому просторі України" [11, с. 3-4].

З погляду С.У. Гончаренко, цей процес зумовлюється вузько-дисциплінарними установками сучасної освіти, відчуженням її гуманітарних і природничо-наукових компонентів. Наслідком цього є "фрагментарність бачення людиною реальності, що в умовах народження постіндустріального інформаційного суспільства не дає людям адекватно реагувати на загострення енергетичної екологічної кризи, девальвацію моральних норм і духовних цінностей, калейдоскопічність зміни технологій,

Питання педагогіки

нестабільність політичної та економічної ситуації. Сьогодні під лавиною інформації ми страждаємо від нездатності охопити комплексність проблем, зрозуміти зв'язки і взаємодію між речами, які перебувають для нашої сегментованої свідомості в різних сферах" [2, с. 3]. При цьому, спостерігається надзвичайно швидкий *процес синтезу нових знань та технологій*, що складає значну проблему для професійної освіти, яка не може адекватно реагувати на ці зміни, оскільки зміст освіти зазнає докорінних змін протягом п'яти-шести річного терміну підготовки фахівця. Відтак, сучасність вимагає від спеціаліста спрямованість на *принцип універсалізації знань та вмінь*, а не на їх конкретний зміст.

Цей висновок можна проілюструвати особливостями підготовки фахівців у Японії: японський менеджер володіє меншим обсягом спеціалізованих знань, оскільки вони мають тенденцію втратити свою функціональну цінність через 5-7 років. Тому керівник тут має цілісну уяву про організацію, якою він керує, виявляючи потребу у розумінні значення своєї трудової активності у контексті всього виробництва, всієї економічної галузі і навіть людської цивілізації взагалі, що зумовлює необхідність розвивати взаємозмінність та творчий підхід до виконання своїх фахових обов'язків. Важливим є й те, що у Японії відбувається перманентний процес підвищення кваліфікації усіх працівників, який дає можливість постійно стежити за науковими розробками.

Поширюється тенденція до колективно-групових форм трудової діяльності. Такий підхід характерний для інноваційного розвитку керування соціально-економічними процесами та організації виробничих процесів. Так, спостерігається перехід від вузької спеціалізації до інтеграції у характері управлінської діяльності. Відомо, що в умовах спеціалізації зростання продуктивності праці забезпечується дробленням робіт, функцій, знань. Більш спеціалізовані роботи потребують і значних зусиль з координації економічної діяльності, яка здійснюється головним чином управлінцями середнього рівня. Як наслідок – кількість рівнів управління постійно зростає, а кожен працівник відчуває все більше відчуження від своєї діяльності та її результатів.

Зрозуміло, що шлях до надмірної спеціалізації (а у контексті освіти – профілізації) виявляється безвихідним. Виникає потреба у створенні

самодетермінованого механізму самоврядування, який би здійснював саморегуляцію "зсередини". Цей механізм (подібний до функціонального акту П.К. Анохіна, який передбачає тимчасове об'єднання функцій різних органів людського організму з метою вирішення певної актуальної проблеми у процесі його існування) реалізується в Японії через використання самокерованих цільових команд керівництва, коли для вирішення конкретних завдань збираються спеціалісти з різних служб та відділів того чи іншого виробництва. Тут принцип вузької спеціалізації кожного робітника змінюється підходом, за яким група робітників універсальної кваліфікації несе повну відповідальність за певну ланку роботи – наприклад повністю збирає автомобіль. У результаті кількість операцій, що виконуються на окремому спеціалізованому робочому місці, значно зменшується, створюються інтегровані операціональні системи, коли люди та механізми можуть тимчасово об'єднуватись у єдине ціле, що дає можливість значно підвищити рівень продуктивності праці [1].

Третя тенденція, яка випливає з перших двох, пов'язана із потребою людини навчатися впродовж життя, що актуалізує такі форми сучасної освіти, як *неперервна освіта та дистанційне навчання*.

У теорії і практиці неперервної освіти особливо акцентується увага на освіті дорослих за межами базової освіти як процес здобуття і підвищення професійної кваліфікації, перепідготовки в процесі зміни професій, освіта в ході адаптації до мінливих соціальних умов, дозвільна освіта та ін. У сучасному суспільстві ідея неперервної освіти здобуває характер парадигми науково-педагогічне мислення. Так у Національній доктрині розвитку освіти в Україні у ХХІ столітті однією з освітніх стратегій України – наголошується освіта впродовж життя.

У світовій педагогіці поняття "неперервна освіта" відображується такими базовими поняттями як "триваюча освіта", "довічна освіта", "довічне навчання", "перманентна освіта", "подальша освіта", "освіта дорослих" та ін.

До поняття неперервної освіти відноситься й "освіта, що відновляється", яка означає отримання освіти "вроздріб" протягом усього життя, відхід від практики тривалої освіти в навчальному закладі, відірваної від трудової діяльності, коли освіта чергується з іншими видами діяльності.

Питання педагогіки

Ідея про необхідність перманентної освіти людини, збільшення і відновлення її професійних знань не нова, однак у різні епохи вона звучала по-різному й увага до даної ідеї, до її значимості була неоднаковою з боку педагогів і всього суспільства. Зазначимо, що посилення значущості неперервної освіти обумовлено і загальною кризою системи освіти, характерною на порозі ХХІ століття для різних країн, а саме: 1) криза соціалізації, коли система освіти вже не забезпечує гармонічне входження людини в реальне соціальне життя; 2) нарощування розриву між освітою і культурою, коли фахівець одержує в кращому випадку знання, але не цінності культури; 3) постійно збільшується відставання освіти від сучасної науки, що розвивається, що врешті-решт призводить до "занизження людського в людині", оскільки неосвічена у повному сенсі людина легко стає об'єктом маніпуляції, у тому числі й у процесі свого професійного самовизначення і розвитку [10].

Таким чином, неперервна освіта не обмежується певними термінами навчання і стінами навчальних закладів, а здобуває риси життедіяльності, тобто процесу розвитку особистості протягом усього соціально активного життя, коли саме соціальне життя набуває риси безперервного освітнього процесу [4].

Четверта тенденція пов'язана із розвитком людиномірної, людиноцентричної освіти.

Домінантні в кінці ХХ століття мегатенденції розвитку світової спільноти зумовили становлення людиноцентричної освітньої парадигми нової постіндустріальної фази розвитку, яка орієнтована на звільнення творчого потенціалу людини від диктату техніки, шаблонів поведінки і споживацької ідеології. Ця парадигма (що виявляє орієнтацію на самодетермінантні засади життедіяльності людини) пов'язана із посиленням людиноцентристського, ціннісно-світоглядного аспекту педагогічної думки. Відтак, виходячи із сучасних цивілізаційних імперативів, можна дійти висновку, що освіта має стати ціннісно орієнтованою і давати ціннісно закарбовані знання, коли знання не тільки інформують, але й формують особистість. Актуальним виявляється суб'єкт-суб'єктний стан інтеграції вчителя та учня, побудований на засадах принципів педагогіки

співробітництва, коли вчитель та учень знаходяться у рівному положенні щодо Істини, а передача знань ініціюється як розкриття учням самого процесу відкриття знань.

Проведений теоретичний аналіз важливої освітньої проблеми дозволяє дійти таких висновків.

1. Реформи сучасної школи мають проводитись на довгостроковій основі, тобто не базуватися на політиці тимчасового "латання дір", оскільки від школи як соціального інституту залежить розвиток всього суспільства у всій цілісності його компонентів.

2. Школа має набути нової системної якості освіти впродовж життя, вона має інтегруватися у цілісну систему неперервної освіти (яка реалізується у тому числі через дистанційні форми навчання) і виступати не самодостатньою сутністю, а одним із її складників. Відтак, слід категорично відмовитись від розвитку школи як соціального інституту за лінійним принципом, відповідно до якого постійне збільшення інформації на нашій планеті має призводити до відповідного збільшення терміну шкільної освіти, що в перспективі може виявити потребу у 15 і навіть 20-річному навчальному терміну.

3. Школа, яка на відміну від решти ланок безперервної освіти, є більш стабільною і консервативною, має орієнтуватися не на охоплення знань та технологій, які зростають лавиноподібним чином, а на фундаменталізацію знань, їх інтегративний, комплексний, міждисциплінарний, творчий характер. Це передбачає формування в учнів уміння комплексного застосування знань, їх синтезу й самостійного здобування, коли перенесення ідей і методів з однієї науки в іншу лежить в основі творчого підходу до наукової, інженерної, художньої діяльності людини в сучасних умовах науково-технічного прогресу. Відтак, школа має навчити учнів здобувати знання (відмовившись від знаннєвоцентричної парадигми), а вся її діяльність має орієнтуватися на глибинний, фундаментальний, цілісний, міждисциплінарний, ціннісний, творчий, природовідповідний, інтегративний характер знань та технологій, що потребує розробки шкільних інтегративних курсів, спрямованих на синтез знань та їх універсальну основу.

Питання педагогіки

При цьому суттєво, що школа має орієнтуватися на розвиток гармонійної особистості (як це деякою мірою спостерігалося у традиційній вітчизняній школі, що за якістю освіти була високо визнана у світі), оскільки відповідно до нової синергетичної парадигми освіти, окрім талант людини – це синтез її талантів (коли особистісні новоутворення людини потенціюють і підсилюють одне одного), тому на рівні шкільного маршруту слід виховувати людину взагалі, а не формувати в ней вузько профільні ЗУНи. Саме це має місце на онто- та філогенетичному рівні розвитку людини, коли її еволюція виявляє рух від загального до часткового.

Відтак, школа має розвиватися не екстенсивним, а інтенсивним шляхом підвищення якості освіти, тому зазначені завдання можуть бути успішно реалізовані у межах 12-річної освіти, якщо не підімати при цьому "верхню планку" терміну навчання. Цей

компромісний варіант може бути досягнуто за рахунок початку процесу навчання з 4-5 років (з відповідними для школи та суспільства соціально-економічними та педагогічно-організаційними наслідками), як це відбувається у низці розвинених країн світу, де тривалість навчання у початковій школі може сягати 6-8 років. Як писав Л.М. Толстой, "від п'ятирічної дитини до мене – один крок, а від немовляти до п'ятирічної дитини – ціла безоднія". Відтак, як доведено дослідженнями, у період раннього дитинства відбувається найбільш інтенсивний і значущий розвиток людини, що потребує великої уваги як з боку суспільства загалом, так школи і родини як суспільних інститутів загалом. При цьому подальша профілізація освіти та реалізація її безперервного потенціалу має здійснюватися у сфері спеціалізованої профільної та вищої освіти, яка має стати плацдармом для навчання впродовж життя.

Література

1. Вознюк О.В. Динаміка та структура економічних феноменів: спроба філософського синтезу / О.В. Вознюк, О.Р. Тичина. – Житомир: Волинь, 1998. – 132 с.
2. Гончаренко С. Фундаментальність професійної освіти – потреба часу / С.У. Гончаренко // Педагогічна газета. – 2004. – № 12 (125). – С. 3.
3. Гриценко: 12 років шкільного навчання це помилка. Треба виправляти. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://osvita.ua/school/news/6645>
4. Гуманистические тенденции в непрерывном образовании в России и США /Под ред М. В. Кларина, И. Н. Семенова. – М, 1994. – 356 с.
5. Дискуссия о том, сколько лет должна длиться учеба в средней школе, вспыхнула с новой силой. [Електронный ресурс] – Режим доступу: <http://vitat.com.ua/diskussiya-o-tom-skolko-let-dolzhna-dlitsya-ucheba-v-srednej-shkole-vspuxnula-s-novoj-siloj/>
6. Дьюи Дж. Школы будущего / Д. Дьюи. – М.: Работник просвещения, 1922. – 321 с.
7. Дьяконов И.М. Пути истории. От древнейшего человека до наших дней / И.М. Дьяконов. – М., 1994. – 400 с.
8. Законопроект о школьном десятилетнем обучении нажил массу врагов, но за него – сами ученики. [Електронный ресурс] – Режим доступу: http://osvita.ua/school/school_today/6655
9. Модель дванадцятирічної школи відповідає загальноприйнятим у світі термінам здобуття середньої освіти та зумовлена входженням України у світовий освітній простір. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://osvita.ua/school/news/6646>
10. Новиков П.М. Опережающее профессиональное образование: Научно-практическое пособие / П.М. Новиков, В.М. Зуев. – М.: РГАТиЗ. 2000. – 266 с.
11. Сухомлинська О.В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О.В. Сухомлинська. – К.: АПН, 2003. – 68 с.
12. Школьные реформы: отмена тестов и 12 лет учебы. [Електронный ресурс] – Режим доступу: <http://for-ua.com/main/2010/03/30/081115.html>
13. Чалдини Р. Психология влияния / Р. Чалдини. – СПб.: Питер Ком, 1999. – 272 с.